

MIKKO LAHTINEN

Jaakko Juteini, hyvänsuonnon filosofi

Jaakko Juteini, *Kootut teokset I-II*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2009. 471 & 431 s.

”Opin teillä oppineita
Suomessa on suuria,
Wäinämöisen kandleita
täällä tehdään uusia;
walistus on wiritetty,
järki hyvä herätetty.”

Frans Emil Sillanpää toteaa eräässä mainiossa matkakertomuksessaan Hattulan kohdalla, että Jaakko Juteini ”kuuluu niihin merkkimiehiin, jotka tosin jäävät historiaan ja saavat siellä vastalauseettomat sivumääränsä, mutta joista kansalliskiihkoinen fuksi – niin nimitetään nykyään ensi vuoden ylioppilasta – on ehkä tiennyt nimen pari viikkoa ennen kuin on saanut lakkinsa”¹. Sihenkään harva on kiinnittänyt hu-

miota, että edelleenkin Suomen kouluissa laulettava ”Arvon mekin ansaitsemme” (alkuperäiseltä nimeltään *Laulu Suomessa*) on Juteinin käsialaa. Laulu elää, tekijä on unohtunut.

Juteini (1781–1855) onkin jäänyt historiaan – myös siinä mielessä, ettei hän ole juurikaan ollut esillä viime vuosikymmenten keskusteluissa tai tutkimuksessa lukuun ottamatta lyhyehköjä esittelyjä kirjallisuuden historian yleisesityksissä tai biografiaissa, kuten viimeksi *Suomen kansallisbiografiassa*². Juteinin omia teoksia on ollut vaikea saada käsiinsä. Silloin harvoin kun niitä on ollut kaupan kirjahuutokaupoissa, hinta on kohonnut nopeasti yli sadan tai kahdensadan euron. Kir-

jastoissakaan Juteinin teoksia ei ole juuri muualla kuin Kansalliskirjastossa, yliopistokirjastoissa ja suurissa maakuntakirjastoissa. Kotilainaksi hauraita teoksia ei ole saanut, joten tutkimustyötä on täytynyt tehdä kirjaston lukusalissa.

Edellisistä syistäkin on ymmärrettävää, ettei Juteinista ole juurikaan julkaistu opinnäytteitä ja muita tutkimuksia. Poikkeuksen muodostaa Jouko Teperin ansiokas *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aate-maailman eräät päälinjat* (Suomen Historiallinen Seura, 1972) ja Ahti Laineen toimittama valikoima ”*Voi sun juttujas, Juteini*” (Littera, 1983). Edellisiä vanhemmassa tutkimuskirjallisuudessa ainoa laajempi

työ on Kuuno A. Talviojan ailahteleva mutta informatiivinen *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa* (omakustanne, 1915)³.

Tilanne alkoi korjaantua sen jälkeen kun Veli-Pekka Bäckman julkaisi Juteinin kirjoituksia sisältävän kokoelman *Juteini-kirja* (Marras Workshop, 2008), ja varsinkin kun Pia Mänttari ja Tuomo Aho rahoittivat Juteinin teosten digitoinnin kansalliskirjaston *Pelasta kirja*-ohjelmassa. Juteinin tuotanto on ollut parin vuoden ajan luettavissa ja tulostettavissa kansalliskirjaston verkkosivuilla⁴. Myös jo 1980-luvulla perustettu Juteini-seura on aktivoitumassa puheenjohtajansa Eero Ojaisen johdolla.

Viimeisetkin esteet Juteinin harastamiselle ja tutkimiselle poistuivat syksyllä 2009, kun Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura julkaisi kahtena vankkana sidoksena Juteinin *Kootut teokset*. Siihen sisältyy myös hänen ruotsinkielisten kirjoitustensa suomennokset (suom. Rauno Ekholm), kuten Suomessa ainoana kirjana roviolla tuhottu pieni tutkielma *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (1827). Samainen seura julkaisi tämän huippuharvinaisen teoksen näköispainoksen vuonna 2008. Lähes 900-sivuisen *Koottujen teosten* perinpohjaisesta toimitustyöstä vastaa Klaus Krohn apulaisineen, Juteinin teosten esittelystä Liisi Huhtala. Kiitoksen ansaitsee myös teoksen loppuun liitetty Juteinin käyttämiä sanoja selvittävä sanasto sekä hänen teostensa täydellinen bibliografia. Jälkimmäisen arvoa nostaa se, että monesta hänen kirjoituksestaan on olemassa ainakin kaksi julkaistua versiota.

Porthanin perillinen

Juteini kirjoitti suurimman osan teoksistaan Viipurissa, jossa hän toimi maistraatin sihteerinä vuodesta 1813 alkaen. Syntyjään hän oli Jaakko Heikinpoika Juutilan talosta Hattulan pitäjän Rahkoilan kylästä. Lahjakas poika pääsi Hämeenlinnan triviaalikouluun, jossa hän sai ajan tavan mukaisesti ruotsalaisen nimen, Jacob Judén, mutta suomenkielisis-

teoksissaan hän kirjoitti nimekseen Jaakko Juteini. Hänen intellektuaalisen kehityksensä kannalta merkittävin vaihe ajoittuu Turun Akatemiaan, jossa hän vuosina 1801–1810 opiskeli minkä vähillä varoillaan pystyi ja omaksui ajan valistusfilosofisia näkemyksiä myös itse Henrik Gabriel Porthanilta (1739–1804). Tämä oli Juteinille isähahmo, jonka kuolema herkisti muistorunoon *Åbo Tidningissä* (1804). Se päättyy näin: ”Edesmennyt Mestarinme! / oikia opin Isämme! / ole nyt siis onnessasi / Taiwan ilossa ijäti!” (KTI, 20).

Porthanin muistorunokin osoittaa, että Juteini oli sujuva suomen kielen käyttäjä. Ennen Viipurin virkaan pääsyä hän oli hakenut vuonna 1810 hallituskonseljin kielenkääntäjän virkaa, mutta ei sitä saanut. Sillanpää osunee oikeaan, kun väittää tämän johtuneen siitä, että ”pani, poloinen, ansionäyteekseen hakupapereihinsa tuon ’Arvon mekin’, jolla nyt mennään sormusleikkiä ompeluseuroissa. Yksi värsy siitä katsottiin vaaralliseksi – ja ruvettiin miettimään millä perusteella mies sivuutettaisiin.” (Sillanpää, emt., 297).

Keisarin vallan aika merkitsi myös Juteinille elämän käännekohtaa. Hän oivalsi, että mahtavan Venäjän suojeluksessa Suomi voisi kehittyä paljon suotuisammin kuin Ruotsin valtakunnan levottomana rajamaana. Tästä uskosta kertovat runot *Suomalaisten Laulu Suurelle-Ruhtinaallensa* (*Åbo Allmänna Tidning*, 1813) ja *Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle* (1815):

”Osottain armonsa / wahwisti waldansa / Wartiamme; lepo on lewinnyt, walistus wirinnyt, elatus enännyt, majoissamme” (KTI, 40).

Viipuri ei ollut mitätön paikka vaan vauras ja elinvoimainen kaupunki, jossa säätyläistö puhui ruotsia ja saksaa, rahvas suomea ja venäläiset omaa kieltään. Siellä toimi myös kirjapaino, mikä suuresti helpotti Juteinin julkaisutoimintaa. Vuonna 1826 hän avioitui emännöitsijä Catharina Blankin kanssa. Liitosta syntyi vain vuoden ikäisenä kuollut tyttö ja pian myös poika, Joel Jacob, joka

isänsä kuoltua toimitti tämän teoksista yhdeksänvihkoisen kokoelman *Jak. Juteinin kirjoja I–IX* (1856–1858). Suomalaismielisisissä piireissä Juteinia arvostettiin suomenkielisen (maallisen) kirjallisuuden uranuurtajana. Snellman kiitteli tervejärkisenä pitämiään Juteinin teoksia *Litteraturbladissa*, ja filosofinen tiedekunta promovoi tämän kunnia-tohtoriksi yliopiston riemuvuonna 1840. Tämän merkittävän kunnianosoituksen taustat ovat edelleen tarpeeksi selvittämättä.

Suomenkieliset kirjoituksensa Juteini suuntasi talonpoikaiselle kansalle, joka lahjoitusmaillaan hallitsevan aateliston sortamassa Vanhassa Suomessa oli ollut lähes maaorjan asemassa. Ruotsinkieliset tutkielmat, joihin sisältyi myös esitys suomen kieliopiksi, oli tarkoitettu säätyläistön luettavaksi. Suomenkielisisissä kirjoituksissaan, lyhyissä kirjasissa, Juteini pyrki monin tavoin valistamaan rahvasta ja vapauttamaan sitä taikauskosta ja ennakkoluuloista. Myös eläimiä kaltoin kohtelevat lurjukset saivat kuulla kunniansa. Hän myös julkaisi, ollessaan vielä poikamies, napakan opaskirjan vanhemmille (*Puhe Lapsen kaswatuksesta*, 1817) sekä kirjoitti lapsia varten aapistyyppisen *Lasten kirjan* (1816).

”Suomen Laulu” ja monet muut runot näyttävät, että arkisissa toimissaan ahkeroiva talonpoikainen kansa on Juteinin ”proosallisen” mutta valoisan suomalaisuuden perustekijä, ei ”draamallinen” sota ja väkivalta. Niitä hän osoittaa inhoavansa. Elämänmyönteinen huumori on lähellä hänen sydäntään. Juteinin ironiset mutta hyvänsuovat ”pilu-puheet” ja ”huwitus-sanomat” olivat suosittuja rahvaan keskuudessa, kuten vaikkapa tällainen: ”Mies kerskasi muinen ja sanoi: minä tiedän konstin, kuinga wiisaita lapsia tehdään. Se on hywä, sanoi toinen, mutta kuitengin paha, että ei sitä jo isäs tiennyt” (KTI, 330).

Pilkkalaulu

Juteini arvosteli suorasukaisesti ahneita ja omahyväisiä säätyläisiä, kuten tekopyhiä pappeja ja lahjuk-

sille persoja tuomareita. Arvostelua sai myös osakseen suomen kieltä ja sitä käyttävää kansaa halveksiva säätyläistö. Juteini sai pian kohdata kärkkäiden sanojensa ikävät seuraukset. Vironlahden kappalainen Fredrik Johan Ahlqvist laati runomuotoisen häväistyskirjoituksen ”Sihterille Jak. Juteinille vastauxexi hänen kelvottomain ja usein juuri hävittömän Runoinsa päälle” (1818), joka levisi useana käsikirjoituskopiona. Pilkkä masensi Juteinin ja hän päätti lopettaa kirjoittelut. Tämän hän ilmoittaa runomuotoisessa kirjasessaan *Lähtö-laulu elli hyvästi-jättö Väinämöiselle* (1819) mutta samalla huomauttaa Ahlqvistin suuntaan: ”Kaukaa haukkuu huono koira, salaa pelkuri pureepi; näin on nytkin pahendaja salaisesti, saastaisesti, panetellut paatuneena sekä pila-puheitani epä-luulon esteheksi, että töitä tarkembia huvitukseksi hyvälle.” (KTI, 357) Ahlqvist älähti Juteinin heittämää runokallikkaa laatimalla erityisen häijyn ilolaulun Juteinin hyvästijätön johdosta.

Juteini ei malttanut pitkään pitää kirjoitusneuvojaan piironginlaatikossa. Varsinkin talonpoikien osoittama tuki rohkaisi jatkamaan. Vuonna 1820 ilmestyi *Huilun Humina, elli Takaisin Tulo Väinämöisen Hyvästi Jätöstä*, jossa hän esittää itsekriittisesti ”Minä soitin sokeana wahingoita wälttämätä”, mutta myös jatkaa kritiikkiään ja toivoo suomen kielen kerran yhdistävän koko kansan:

”Wieraan kielen kylmä walo hallainen on omaisille,
oman kielen lämmin loiste waikuttaapi walistusta,
kansan hywää kartuttaapi,
niin kuin lämmin laihollekin terän ruokaisen tekepi.
Kieli, kansan rauta-wanne,
omaisuus on onnellisin;
kieli yksi yhdistääpi
kansa-kunnat keskenänsä,
yhteys on wahwa wyöksi
Walda-kunnalle wapaalle,
jossa säädyt sekaisetkin
sowinnossa, suosiossa
walistukseen waeldawat

toinen toisensa nojalla,
odottawat onneansa
yhden päivän paistehesta,
niin kuin wärit, walon kuwat
taiwaan kaaren kappeleissa,
kirkkauden, kauneuden,
saawat auringon säteistä.”

(KTI, 392)

Paluunsa jälkeen Juteini intoutui uuteen iskuun ja julkaisi myös mainitun elämänfilosofisen tutkielman *Anteckningar*. Siinä hän erehtyi puolustamaan vapaa-ajattelua ja epäilemään iankaikkista elämää. Kirjoittaja ja kirjanpainaja Cedervaller tuomittiin sakkoihin ja teos tuhottavaksi roviolla. Tämä katkaisi Juteinin selkärangan. Hän ei enää julkaissut kriittisiä kirjoituksia vaan keskittyi viimeisinä vuosikymmeninä toimittamaan ja julkaisemaan uudelleen vanhoja runojaan ja sananlaskukokoelmiaan.

Hyvän suondo

Juteini oli ennen muuta porthanilaisessa hengessä kasvanut valistuskirjailija, ei teoreetikko saati filosofi sanan akateemisessa merkityksessä. *Anteckningar* ja myös vuonna 1817 ilmestynyt suomenkielinen *Tutkinnon Aineita* osoittavat, että hän oli kuitenkin perillä aikansa filosofisista kysymyksistä. Jälkimmäisessä teoksessa hän piirtää eräänlaisen moraalitytön, jonka ydinkäsite on ”hyvän suondo”, joka on ihmisen toinen ”ehdollinen ominaisuus”. Toinen on ”oman voiton pyyndö”:

”Kaikki muut sekä hywät että pahat omaisuudet saawat näistä, oikein taikka wäärin käyttämisen kautta, alkunsa. Edellinen on hyödyllinen lähimmäiselle, jälkeinen itselle. Näiden yhteinen sikiä on oikeuden tundo, joka yhdistettynä ymmärryksen kanssa järjeksi kutsutaan.”

Oman voiton pyyntökään ei ole vain negatiivinen asia, sillä ”kohtuullisesta oman voiton pyynnöstä ilmestyy ahkeruus ja toimeliaisuus”, mutta paljosta ”kuohuu wääryys”. Toisaalta ”aiwan paljosta hywän suomuudesta

turmelewainen rakkaus, esimerkiksi: monen vanhemman lastansa kohtaan” (KTI, 225).

Tavan takaa Juteinin teoksissa esiintyvä ”hyvän-suondo” (tai ”hyvän-suovuus”) viittaa myös 1700-luvun valistusfilosofiaan, jossa inhimillistä myötä- ja yhteistuntoa määrittelevillä käsitteillä oli keskeinen asema, kuten esimerkiksi Humen ja Smithin *sympathy*, Spinozan *empatia*, Mirabeaun *bienveillance*, Rousseauin *pitié* ja Hutchesonin *benevolence* osoittavat.

Koottujen teosten ilmestymisen jälkeen soi alkavan ilmestyä uutta Juteini-tutkimusta. Hänen elämänsä vaiheissaankin on vielä selvittämistä, mutta myös hänen teostensa moraalifilosofiset ulottuvuudet ovat vielä avaamatta. Juteinin ”filosofia” ei avaudu pelkästään hänen teoksissaan vaan myös hänen valistushenkisissä toimissaan ja pyrkimyksissään. On syytä huomata, että esimerkiksi edellä mainittu *Tutkinnon Aine* on kirjoitettu suomeksi eli tarkoitettu filosofiseksi esitykseksi tavalliselle kansalle. Teos on siis eräänlaista populaarifilosofiaa.

Aikansa Viipurissa Juteini oli yksinäinen suomenkielinen kirjailija sorretun rahvaan ja sitä ylenkatsovan vallasväen välissä. Hän itse kuului kumpaankin, olihan hän talonpoikaista sukua mutta noussut virkasaatyyneen. Tämä kaksoispositio tarjosi hänelle poikkeuksellisen aseman arvioida sekä rahvaan että säätyläistön toimia ja mielialoja – mutta myös asetti hänet hankalaan asemaan puun ja kuoren välissä.

Viitteet

- 1 Sillanpää, *Koottu teokset*, osa 6, 297. Toim. Panu Rajala. Otava, Helsinki 1990.
- 2 Kaarina Salan artikkeli, osa 4. SKS, Helsinki 2004.
- 3 Teos on julkaistu myös elektronisena tekstinä Project Gutenberg -sivustolla, Internet: <http://www.gutenberg.org/etext/13565>.
- 4 Internet: <http://www.rahasto.kansalliskirjasto.fi/aarteet/>